

TIMOTI KUMBI-LEPALE

Poll-ni Yi Timoti Pepá Ui Kumbi-Lepa Topa Sirim Bukele

Poll-ni Pepá Topa Sirim Ilinga Ung-Pulu Mare

Poll molupa tirim mele ung-pulu mare kene yu-ni pepá topa sirim-manga ulu-pulu mare kene buk-gomú 682 molemú.

Timoti yu kolea Gallesia propinj akuna LLisira taon-na yili. Yunga anumele Juda-ambale, lapale Grik-yili. Yunga anumele kene yunga bamele kene Krais-nga ambusele muluringli. Anumunga bili Yunis, bamunga bili LLois (Timoti Aelepale 1:5). Yu Krais-nga yili mulurum kene Poll-ni Krais-nga temani-kaiéle andupa topa simbandu Timotindu “Wasie tapú-topulu pambili ui.” nimba liipa memba purum. Temani akili Liipa Mundurum Yima 16:1-3 molemú. Penga, Timoti kolea-auli Epesas Krais-nga yambu-talapeliinga nukuli yili mulupili Poll-ni pepá ili yu topa sirim (Timoti Kumbi-Lepale 1:3). Liipa Mundurum Yimanga bukele pora nimbándu Poll yu Rom mulurum (kolomong-auli 28). Yu punie mare alsupa andupa kene penga alsuku yu Rom ka siring kene pepa kene pepá ili Timoti topa sirim.

Timoti mulurum mele ung mare Timoti Aelepale 3:15, Timoti Kumbi-Lepale 1:2, Liipa Mundurum Yima 17:14-15, 18:5, 19:22, 20:1-6 kene molemú. Yunga kongunaliinga ung mare Timoti Kumbi-Lepale 3:1-7, 5:17-22, Taitas 1:5 kene molemú. Pillipai 2:19-22, Timoti Aelepale 4:9,21, Ipuru 13:23 kene kananiko.

Yu Poll-kene wasie molangli Poll-ni Korin Aelepale kene Pillipai kene Kollosi kene Tesallonaika Kumbi-Lepale kene Tesallonaika Aelepale kene Pillimon kene buk akuma pali pepá topa sirim.

Ung-pulu te: Timoti Kumbi-Lepale kene Timoti Aelepale kene Taitas kene ung pulele tilu-sipa mele molemú. Buk yupuku akuma liiku tere leku “Tápu-yimanga pepáma.” nilimele, akili kewa-ungna “pastamanga pasma” nilimele, nambimuna, Timoti kene Taitas kene Krais-nga yambu-talapema nokuku molangli Poll-ni elsele pepá ima topa sipa kene,

Krais-nga yambuma tápu-tekulu nokuku kunjínglí mele ung-bo tonjupa mani sirimeliinga aku-siku nilimele. Yisele molku kunjínglí mele ung-bo tonjupa mani sirimko.

Pepá imanga ung mare tilu-sipa molemú mele Timoti Aelepale ung-pulele ilinga anjukundu nondupa buk-gomú 1025 molemú akiliinga maniakundu ungma pora nimbána kanui.

Ung-pulu tondulu te bukeliinga alsena “21. kisim bek”, “21.3 Man Bilong Kisim Bek Yumi” kanui.

Ya ung-pulele pora nikem.

**Kolomong-Auli 1-6 pali Poll-ni Timoti-ndu “Nu-Nunu
Ulu Tinima Kene Krais-nga Yambuma Ulu Tingíma Kene
Mimi-Siku Nokuku Molani.” Nirim Ung Mare**

1:1-2 Poll-ni Pepá Ili Tombandu Pulu Monjupa Turum Ungele

1 ¹Na Poll, Yesos Krais-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yili. Oliunga Tapa Liipa Mindili Nolkumula Kupulanum-na Wendu Liinjirim Pulu Yili kene ‘Oliu aima sika tapa konjumba.’ nimbu numanu sipu nokupu molemulu yi Krais Yesos-kene na makó tokulu “Kongun ili

tenji-pui.” niringli-na aku-sipu andupu nimbu siliu yili-ni

² [Nu ‘Krais-nga yili molkunu konjani.’ nimbu na-ni nu nokuliu,] nu kene olsula Krais-nga yisele molembuláliinga nu nanga kandi-málu Timoti nu pepá ili topu siker.

Lapa Pulu Yili kene oliunga Auli Krais Yesos-seleni nu we kondu kolku teku konjukulu, nu-ni walse-walse ulu mare teku kis-sini kene nu kondu kolkulu “Mindili nani.” naa nikulu, ‘Nu numanu waengu nipili táka-nikunu molani.’ niangli.

**1:3-11 Ung Gólu Túlima Ung-Bo Tonjilimele Yambuma-ni
Nilimele Ungma Naa Piliipu Liipu Bulu Simulú Ung Te**

³Na-ni kolea Masedonia propinj pumbundu nu tondulu mundupu mawa tepu kene “Kolea-auli Epesas mului.” nirindu mele ekupu nu alsupu mawa tepu kene “Akuna we mului.” niker. Yi mare-ni akuna gólu toku ung-lupama ung-bo tonjuku molemele akiliinga “Akuna we molkunu yi kanumandu “Aku naa teai.” ni.” nimbu nu mawa teker. ⁴Yi kanuma-ni [Juda-yambumanga] temani-kange lupa-lupama toku anda-kolepalimanga bima sulu teku temani toku mindi molemele ungma-ni yambumanga numanuma topa bulu-bale sipa, ungma pulele piliingíndu we tombulku mindi níngí kupulanumele akisinjipa, Pulu Yili-nga ung-sikama piliingí kupulanumele pipi silimú

[akiliinga eninindu “Aku naa teai.” ni.] Yi kanuma-ni ung-bo tonjuku mani silimele ungma-ni Pulu Yili piliimulú kupulanumele naa akisinjilimú. Pulu Yili-nga ungele kene, yu-ni “Oliu-kene tembu.” nimba, nimba panjurum uluma kene, [Krais Yesos molupa oliunga nimba tinjirim mele] ‘Akili sika.’ nimbu tondulu mundupu piliimulú ulele-ni mindi akusele piliimulú kupulanumele akisinjilimú. ⁵ “[Yi kanuma-ni niku kis-siku yambuma teku bamba silimele yimandu] “Aku-siku naa teai.” ni.” niker mele ‘Krais-nga yambuma anju-yandu eni-enini numanu monjuku molangi.’ nimbu “Yi kanumandu aku-siku ni.” niker. ‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimili ulele aima sika telemele ulele kene, numanu kake tili ulele kene, numanale-ni piliiku kene ‘Pulu Yili-ni kanupa kis piliilimú ulu-kis te numanuna naa pelemú.’ niku piliili ulele kene, aku-sipa numanu kaí pípili yambuma anju-yandu eni-enini numanu munjuli ulelendu niker. ⁶ Yambu mare aku-sipa numanu kaíma naa pípili molku ulu kaí kanuma munduku kelku kene we-ungma tombulku niku kelep tolemele. ⁷ “[Moses-ni “Ulu mare i-siku teai! Ulu mare i-siku naa teai!” nimba Pulu Yili-nga ung-manima piliipa kene yandu nimba sirim] ung-manimanga ung-bo túnjilima molamili.’ nilimele akiliinga-pe ung-manimanga puluma naa piliiku, tondulu munduku mani singíndu nilimele ungmana puluma eni-enini mimi-siku naa piliilimili.

⁸ Oliu piliilimulu, ‘Moses-ni ung-mani sirimuma sumbi-sipu piliipu, ung-mani akumanga ung-pulele mimi-sipu piliipu kene ulu akuma temulú kene ung-mani akuma aima kaí.’ nimbu piliilimulu. ⁹⁻¹¹ ‘Pulu Yili-ni ung-mani kanuma simbandu ‘Sumbi-siku molemele yambuma piliiku teangi.’ nimba naa sirim.’ nimbu piliilimuluko. Ung-mani kanuma-ni kongun mimi-sipa telemú mele kanupu kene ‘Ung-mani kanuma kaí.’ nimbu piliilimuláliinga ung-pulele i-sipa mele:

Ung-manima pula toku kara pulimelé yambuma kene,

Pulu Yili-nga ungma liiku bulu siku ulu-pulu-kísima telemele yambuma kene,

Pulu Yili-nga ungma naa piliiku ‘ulu kake tília piliipu teamili.’ naa nilimele yambuma kene,

yambuma-ni eninga anupili lapalii toku konjulemele yambuma kene, yambu lupama toku konjulemele yambuma kene,

waperanale telemele yi-kumunjupuma kene ambu-wenipuma kene yambu-yuma wasie, kolea-auli Sodom yambuma-ni yima eni-enini waperanale teku ambuma eni-enini waperanale tiring mele telemele yambuma kene,

‘Maket tepu ku-moni liamili.’ niku yambuma wa liilimele yambuma kene,

gólu tolemele yambuma kene,

kot-na puku ‘Sika nimulú.’ niku panjiku kene gólu tolemele yambuma kene,

Pulu Yili-nga ungma piliipu ‘Krais-nga yambuma teku molai.’ nimbu mani silimulu ung lupama wasie pula tungíndu ulu-kísima telemele yambuma pali kene,
 Moses-ni sirim ung-manima-ni aku-siku teku kis-siku molemele yambuma pali ‘nukupili.’ nimba Pulu Yili-ni ‘Ung-mani akuma pípili.’ nimba, nimba panjurum. Pulu Yili-nga ungma mani silimulu ung-sika akuma Pulu Yili-ni na makó topa “Andukunu niku si.” nirim ungma kene tilu-sipa. Ung akili temani aima kaí olandupale, bi aima pelemú Pulu Yili-nga temanele.

1:12-17 Pulu Yili-ni Poll We Kondu Kulurumeliinga “Angke” Nirim Ung Te

¹²Yesos Krais oliunga Auliele-ni kongun tenjiliu ilinga tondulale sirim yili-kene “Angke” niker. Yu-ni na kanupa kaí piliipa ‘Nanga kongunale mundupa naa kelepa kapula tepa konjumba.’ nimba piliipa kene kongun tenjiliu ili na sirimeliinga yu-kene “Angke” niker. ¹³Sika ui yunga bili liipu ung-taka tonjupu, yunga yambuma-kene ele-tu molupu kara pupu mindili sipu topu konjumbu tirindu akiliinga-pe yu sika Pulu Yili-nga Málale molupa Pulu Yili-ni ‘Oliu nukupili.’ nimba mana liipa mundurum yi Kraisele mulurum mele piliipu sundupuliinga, yunga temanele turing piliipu kene “Gólu tokomele.” nimbu tondulu mundupu piliirindu akili tepu lawa tirindeliinga yu-ni kanupa kene na kondu kolupa ‘Mindili nambu.’ naa nirim. ¹⁴Na Krais Yesos-kene wasie tapú-topulu mulurumbulaliinga oliunga Auliele-ni na aima we kondu kolupaliinga, ‘Yu sika’ nimbu tondulu mundupu piliili ulele kene numanu munjuli ulele kene na-kene pulele pelemú ulu kanusele Auliele-ni sirim.

¹⁵‘Oliu ulu-pulu-kis tirimulu yambuma tepa liipa, mindili nolkumula kupulanum-na wendu liipa yu-kene wasie molupu konjumulú kupulanum-na ‘liipu monjambu.’ nimba [Pulu Yili-ni mana liipa mundurum yi-nuim] Krais Yesos mana mania urum.’ ung akili aima sika ungele, yambuma-ni numanu tale naa pípili ‘Aima sika aku tirim.’ niku aima tondulu munduku piliingí kene kapula. Aku temulú kene aima sika ku naa pemulú. Ulu-pulu-kis tiring telemele yambumanga na ulu-pulu-kis tirindu mele aima olandupa, ¹⁶akiliinga-pe Krais Yesos-ni ‘ ‘Yambuma numanu topele tangi.’ nimbu táka-nimbu nokupu molupu, molku kis-silimelaliinga wela arerembi naa kolupu numanu waengu nipili molupu mindi puliu. ‘Na-ni sika manda tepa liimba.’ niku piliingí yambuma sika kondu kolupu tepu liipu, kona molku konjuku mindi pungí ulu-pulele simbu niku kanangi.’ nimba kene na [Poll] ulu-pulu-kis olandupa tirindu yili ui kondu kolupa ‘Tepu kis-sirindeliinga mindili naa nambu.’ nimba tepa liirim.

¹⁷Taki-taki molupa mindi puli yi nuim kinglele molupa, kulú naa kolelú yili molupa, yambu te-ni naa kanolelú yili molupa, yu tiluele mindi sika Pulu Yili molupa, aku-sipa molelú Pulu Yili yu mindi bi ola molupa tondulu pépa, tondulu mundupa talang pupa, aku-sipa pépa mindi pupili! Aku-sipa mele aima sika tipili!

1:18-20 Poll-ni Timoti-ndu “ ‘Ulu-Kisma Kamu Mania Pupili.’

Nikunu Tondulu Munduku Kongun Ti.” Nirim Ungele

¹⁸⁻¹⁹Nanga málu Timoti, Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba, nimba sili ungma piliiku yandu niku silimele Krai-nga yi mare-ni nu muluni mele ui niku siring mele piliipu kene ‘Nu aima aku-sikunu ti.’ nimbu, nimbu siker. ‘[‘Yambuma teku kis-siku molangi.’ nilimele mélema mania pupa, Pulu Yili-nga kongun tepu moliále tondulu pupili akiliinga] tondulu mundupu ele aima teambu.’ nikunu kene nu tiní mele ui niku siring ung akuma piliiku liikunu ti. ‘[Krais Yesos] sika.’ nikunu tondulu munduku piliillu mele munduku naa kelkunu, taki-taki numanale-ni piliikunu kene ‘Pulu Yili-ni kanupa kis piliilimú ulu-kis te nanga numanuna naa pelemú. Kongun teliuma tepu konjulu.’ niku piliikunu molaniko! Ulu akusele ambolkunu kene ‘Ele tondulu mundupu teambu.’ nikunu nu tiní mele ui niku siring ung akuma aima piliiku liikunu teku mului. Yambu mare-ni ‘Ulu kanusele naa tembu kene ulu te mólu.’ niringeliinga, nona anduli sip te nona ku te-ni topa bulsulimú kene aima kis lelemú mele yambu kanuma aku-siku mele ‘Sika’ niku tondulu munduku piliiring ulele aima kamu kis lirim. ²⁰Aku tiring yambumanga yi Ameniyas kene Alleksenda kene elsele aku-sikulu tiringleliinga [‘kurumanga nuim] Seten mulurumna pangli.’ nimbu liipu mundurundu. ‘Aku-siku molkulu kis-sikulu kene Pulu Yili ung-taka tonjukulu yunga bili teku kis naa singlí mele piliangili.’ nimbu aku-sipu tirindu.

2:1-15 Krais-nga Yambuma Makú Toku Molku Pulu Yili Popu Toku

Kape Niku Yunga Bili Paka Tunjingí Mele Ung-Mani Te

2:1-8 Pulu Yili-Kene Ung Nimulú Mele Ung Mare

2 ¹Kapula, na-ni ‘Eni teangi.’ nimbú ulumanga ui kumbi-lepu tondulu mundupu ‘Teangi.’ nimbu nikerale i-sipa mele: Yambumanga pali Pulu Yili-kene popu toku yundu ungma ninjiku, mawa tenjiku, “Enini liipa tapunjumpili.” ninjiku, “Angke, kapula tenjikunu.” ninjai. ²Eni nokolemele yi nuim kingima kene gapman-yambuma kene kanumanga Pulu Yili-kene mawa tenjai. ‘Pulu Yili kanupa kaí piliilimú uluma tepu molupu numanu kake tipili molupu kene oliu kapula-kapula táka-nimbu molamili.’ niku kene aku teai. ³Aku-siku teku mulungí kene kaí; oliunga ninjipa Tepa Liipa, Mindili Nolkumula Kupulanum-na Wendu Liirim Pulu Yili kanupa numanu silimú. ⁴[Tepa liili Pulu Yi akili] yu-ni ‘Yambuma pali mindili nolkemela kupulanum-na wendu oku na-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na puku, ung-sikale piliiku ambulúngi lem kapula.’ nimba piliipa molemú yi kanili. ⁵Kaniliinga ung-pulele i-sipa mele: Pulu Yi tiluele mindi molemú; yi tiluele mindi Pulu Yili-kene oliu

mana-yambuma kene oliunga suku-singina yu molupa ‘Oliu Pulu Yili kene anjupa molemele mele naa molangi. Yu-kene tiluna kapula-kapula molangi.’ nimba molemú, yi kanili mana-yi Krai Yesos. ⁶Yi kanili-ni ‘Mana-yambuma ulu-pulu-kis telemeláliinga Pulu Yili-ni enini naa tupili mindili naa nangi. Ulu-pulu-kísimani enini alsupa ka sipa naa nukupili kapula molangi akiliinga na eninga nimbu alko topu kolunjambu.’ nimba yambumanga pali aku tinjirim. Aku-sipa [tenjimba kene aku-sipu molomulú] enale wendu ombá ui niku siring mele ena akili Pulu Yili-ni makó turum enale penga wendu urum. Yesos-ni oliunga nimba tinjirimele-ni Pulu Yili mana-yambuma tepa liimba mele nimba sirim. ⁷Krais-ni “Nanga ungele pukunu niku sinjikunu, nanga kongunale tenji-pui.” nimba na liipa mundurum akiliinga pulele [Pulu Yili kene yambuma kene kapula-kapula mulungí kupulanumele akisinjimbandu kulurum] kanili. Gólu naa tokur. Aima sika niker. ‘Juda-yambu naa molemele yambu-lupama ‘Sika’ niku tondulu munduku piliingí ulu-sikale enini mani sangi.’ nimba na liipa mundurum.

2:8-15 Pulu Yili Popu Toku Kape Ningí Máku Molku Kene

(2:8) Yima Teku Mulungí Mele Kene (2:9-15) Ambuma Teku

Mulungí Mele Kene Ung-Mani Te (2:1-15 pali)

⁸Akiliinga, kolea lupa-lupamanga pali [Krais-nga yambuma-ni Pulu Yili popu toku kape ningíndu máku toku mulungí kene] ‘Oliunga kangi numanuma pali Pulu Yili-nga.’ niku numanu kake tipili mulungí yima ‘Pulu Yili-kene ung niamili.’ niku kene, arerembi kolku tombulku ningí ulu te naa pípli ki ola munduku Pulu Yili-kene ung niangi.

⁹Ambumanga ung te ya nikerko: ‘Oliu kara pupu mong-keng leamili yima-ni oliu kanuku yama meangi.’ niku mulumbale kaíma naa pakangi. Eninga pengi-dima au siku lapise meku, ku-gollu-ni tili mélema kene sisipalé kaí ku-moni olandupa pulimúma kene, akuma-ni eninga kangima au siku mulumbale ku-moni olandupa púluma pakuku, naa teangi. We-mulumbalema mindi pakangi. ¹⁰‘Yambuma-ni oliu kanuku kaí piliangi.’ niku kene ulu kaíma mindi teangi. Ulu akuma ‘Pulu Yili-nga ambuma molemulu.’ niku yunga ungele piliiku molemele ambuma au singí mele kaíma. [‘Mulumbale pakomulúma-ni oliu liipa tapunjpili.’ naa niangi.]

¹¹[Krais-nga yambu máku toku mulungína] ambuma táka-niku molku ungma naa niku, [yima-ni] mani singí ungma mimi-siku piliiku, ungma piliiku liiku ai-siku molangi. ¹²‘Ambuma-ni yima naa nokuku, Pulu Yili-nga ungma mani naa sangi.’ niliu. Enini ung naa niku we táka-niku molangi. ¹³⁻¹⁴Pulu Yili-ni yi Adam ui kumbi-lepa tepa, penga ambu Ip tirim. Penga [kurumanga nuim Seten-ni] gólu topa kiáki tepa nirim ungma Adam-ni ‘Sika nikem.’ nimba piliipa naa liirim. Ambale-ni

‘[Wambiyele-ni] sika nikem.’ nimba kene Pulu Yili-ni nirim ungele pula topa ulu-pulu-kísele tirim. Akiliinga, ambuma aku-siku teku molangi.
¹⁵ Akili sika akiliinga-pe ambuma ‘[Krais Yesos molupa tinjirim tenjimba mele] sika.’ niku tondulu munduku piliilimili mele munduku naa kelku taki-taki tondulu munduku piliiku mindi molku, taki-taki yambuma numanu monjuku, ‘Oliu Pulu Yili-nga ambuma molamili.’ niku yu-ni ulu kake tília nimba kanolemú uluma teku, eninga bima toku mania munduku táka-niku molku kene, kangambula mingí kene Pulu Yili-ni ‘Enini molku konjangi.’ nimba tepa liimba.

**3:1-13 Krais-nga Yambu-Talapema Nukungí Yima Kene
 [Eninga] Ambuma-Kene Mulungí Mele Ung Tale**

3:1-7 Krais-nga Yambu-Talapemanga Tápu-Yima Mulungí Mele Ung Te

3 ¹ “Yi te yu ‘Krais-nga yambu-talapeliinga tápu-yili molupu nukundu lem aima kapula.’ nimba piliilimú akili kongun aima kaí tondulale numanu monjulemú.” nirim yili-ni ung aima sika te nirim. ² Akiliinga, Krais-nga yambumanga tápu-yili molumba yili yu
 yi aima sumbi-nili yi te molupa, yambuma-ni kanuku kis piliingí ulu te yu-kene naa pili yili mulupili.
 Tápu-yi molumba yili yu ambu tilueliinga yili mindi mulupili.
 Yu molupa konjupa, ulu kaíma mindi numanu kimbu-sipa,
 kimbu ki kangí numanu mélema waka kolupa temba mele mimi-sipa nokupa,
 yambuma-ni yu kanuku kaí piliiku yunga ungma liiku ai singí ulu kaíma mindi tepa,
 yunga lkuna ungí yambuma ‘Sukundu wai.’ nimba nokupa konjupa,
 [Pulu Yili-nga ungma] yambuma aima mimi-siku piliingí mele sumbi-sipa ung-bo tonjumba mele mimi-sipa piliipa,
 aku-sipa yili mulupili.
³ No nomba kelepe naa topa,
 yambuma-kene arerembi kolupa ele naa tepa,
 yambuma-kene táka-nimba molupa,
 ung-muranale numanu sipa temba yi te naa molupa,
 ku-moni olandupa numanu naa munjupili.
⁴ Yunga ambu kangambulama nokupa konjupa,
 yunga kangambulama yunga ungma táka-niku piliiku liiku, liiku ai siku mulungí mele mani sipili.
⁵ (Yi te-ni yunga ambu kangambulama nokupa konjumba mele naa pilíímu lem Pulu Yili-nga yambu-talapele nambi-sipa [“Molku konjangi.” nimba] nokumbaye? [Manda mólu.] Akili piliipuliinga ‘yunga ambu kangambulama nokumba mele ui kanui.’ nimbu niker.)

⁶Yi koela Krais-nga yi molumbále Krais-nga yambu-talapeliinga tápu-yi te naa mulupili. Aku-sipa yili tápu-yili molupa kene kara pumba kene Pulu Yili-ni [kurumanga nuim] depollale kot tenjipa “Kara purumeliinga mindili nani,” nirim mele yu aku-sipa temba kene kapula naa temba [akiliinga ena puleliinga mele Krais-nga yili molupa numanu-bo pempa kene ‘Tápu-yili mulupili.’ niani.]

⁷Yu molumba mele ung te wasie nikerko. Tápu-yi molumba yili ulsu mulungí yambuma-ni yu kanuku kaí piliiku ‘Yu yi kaiéle.’ ningí yili mindi tápu-yili mulupili. Yu tápu-yili molumba kene ulsu molemele yambuma-ni “Yu yi kisele.” ningí kene ulsu-yambuma-ni niku kis-singí ungma [kurumanga nuim] depollale-ni liipa kene tápu-yilinga milu lemba kene yi kanili molupa kis-simba.

**Te: 3:8-13 Krais-nga Yambu-Talapemanga Kongun Tinjili Yima
Kene Ambuma Kene Mulungí Mele Ung Te (3:1-13 pali)**

⁸Krais-nga yambu-talapeliinga kongun tinjili yi mulungíma enini kepe aku-siku mele molku konjangi:

Yambuma-ni enini kanuku kaí piliiku eninga ungma liiku ai-siku, ‘enini oliunga kongun tinjili yima mulúngi lem kapula.’ ningí uluma teku kene kongun tingíndu mimi-siku piliiku táka-niku tingí yima molku;

numanuna ung lupa-lupama piliiku kerina ung lupa-lupama niku naa teku, yambu marendu ung lupa-lupama niku marendu alowa teku ung lupa-lupama niku naa teku;

no-tondulu pulele noku kelep naa toku,

‘[Krais-nga] yambumanga kongun tenjipu kene ku-moni pulele liimbu.’ ningí yima naa molangi.

⁹[Yi kanuma] oliu Yesos Krais-ni oliunga nimba tinjirimeliinga tepa liilimú akili ‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliilimulú yambuma Pulu Yili-ni ung mo turumuma nimba para sirim ung-sikama aima ambulungí yima molangi. Enini ung-sikama ambulungíndu numanale-ni piliiku kene ‘Pulu Yili-ni kanupa kis piliilimú ulu te numanuna naa pelemú. Kongun teliuma tepu konjulu.’ niku piliiku kene, ung-sikama ambulangi.

¹⁰Mulungí mele ui manda monjuku kanuku kene, enini molku konjuku, yambuma-ni kanuku kis piliingí ulu te enini-kene naa pípili mulúngi lem ‘[Krais-nga] yambu-talapeliinga kongun tinjili yima molangi.’ ni.

¹¹Ambuma kepe, aku-siku mele

yambuma-ni kanuku kis piliingí uluma naa teku,

uluma tingí mele mimi-siku piliiku táka-niku teku mulungí ambuma molku,

yambu tenga ung-bulkundu naa ninjiku,

molku konjuku, ulu kaíma mindi numanu kimbu-siku,

eninga kongunuma mimi-siku piliiku teku kunjingí ambuma molangi.

¹² Krais-nga yambu-talapeliinga kongun tenjimba yili
yu ambu tilueliinga yili mindi mulupili.

Yunga ambu kangambulama nokupa konjupa, yunga kangambulama yunga
ungma táka-niku piliiku liiku, liiku ai siku mulungí mele mani sipa kunjupili.

¹³ Yambu-talapeliinga kongun teku kunjingí yima yambuma-ni liiku
ai siku eninga bima paka tonjilimele kepe; Krais Yesos ['Sika' niku]
piliilimili mele olandupa tondulu munduku piliiku kene, aku-siku tondulu
munduku piliilimili mele numanu tale naa pípili mundu-mong naa teku
yambuma sumbi-siku niku silimeleko.

3:14-16 Poll-ni Timoti Pepá Ili Topa Sirimeliinga Ung-Pulele

¹⁴ Pepá ili nu simbundu topu molupu kene 'Nu kanambu.' nimbu 'Nu molluna
nondupa aima wambu.' nimbu piliipu moliu. ¹⁵ Akiliinga-pe 'Ulu te-ni na pipi simba
kene kapula nondupa naa ombúnje akiliinga' nimbu kene 'Pulu Yili-nga yambu
molemelema teku mulungí mele piliani.' nimbu pepá ili ui topu siker. Yambu
akuma kona molupa mindi puli Pulu Yili-nga yambu-talapele. Yambu-talape akili
ung-sikale liipa tapunjupa tondulu pupa pípili nilimú talapele. Ung-sika akili lkuli
mele, Pulu Yili-nga yambu-talape akili ung-sikaliinga lku-paka-sum mele.

3:16 Pulu Yili-nga Ulumanga Ulu-Pulele Aima Olandupaliinga Ung Te

¹⁶ Ui Pulu Yili-nga ung te yu-ni mani sirim ung mo turumele ekupu
mokeringa nimba para sirim ung akili-ni oliu Pulu Yili-nga yambuma
molupu yu-ni kanupa kaí piliilimú uluma temulú mele liipa ora silimú
ung akiliinga ulu-pulele aima tondulale, yambuma-ni ung akiliinga
pulele manda toku mania naa mundungí. Ung-pulu akili i-sipa mele:

Yu mana-yi te omba mokeringa mulurum.

Yu ulu-kaíma tepa molupa kunjurum mele

Minéle-ni liipa ora sirim.

Mulú-koleana angkellama-ni yu kanuring.

Yunga temanele ma-koleana pali

[yunga yambuma-ni] toku silsiliiku anduring.

Yambuma temani kanili piliiku kene

'Sika' niku tondulu munduku piliiring.

Pulu Yili-ni yu mulú-koleana olandu liipa,

yu ui yi-tondulale mulurum kolea

tondulu talang púlina memba pupa munjurum.

4:1-5 Yambu Mare-ni Gólu Toku Nilimele Ungma-ni Yambumanga

Numanuma Topa Bulu-Bale Sinjilimú Ung Te

4 ¹ [Ekupu ulu mare wendu olemáliinga ung mare] Mini Kake Tiliele-ni i-sipa
mele sumbi-sipa nimba para silimú: Mulú masele pora nimbá enamanga

gólu tuli kuruma-ni ung ningíma kene, kuru mare-ni mani singí ungma kene, yambu mare-ni piliiku kene Kraiś ‘Sika’ niku tondulu munduku piliingí mele munduku kilingí. ² Ung kanuma yi topele-mapele túlima-ni gólu toku ung-bo tonjuku mani silimele. Yi kanumanga pengi-kikima naa pepa, eninga numanale-ni naa piliiku ulu-pulu-kis telemele mele naa piliiku molemele. ³ Yi kanuma-ni mani siku kene niku mele: “Yima ambu naa liiku ambuma yi naa pangí.” niku, langi mare bi siku kene “Langi akuma kalaru molemú akiliinga mi toku naa nai.” nilimele. Akiliinga-pe langi akuma Pulu Yili-ni ‘Oliu ‘Yesos yu sika.’ nimbu tondulu mundupu piliipu, ung-sikama piliipu liilimulu yambuma-ni nangi.’ nimba tirim. Langi akuma liipu Pulu Yili-kene “Angke” nimbu nomulú kene ulu te mólu. ^{4,5} Pulu Yili-ni tirim mélema pali kaí kanili. Pulu Yili-nga ungele kene oliu-ni Pulu Yili-kene popu topu ung nimulú ungsele-ni langi kene mélema pali Pulu Yili-nga méle kake túlima lemba akiliinga langi akuma munduku kelku naa nungí kene kapula naa temba. Pulu Yili-kene “Angke” niku liiku nungí kene ulu te naa temba.

4:6-16 Timoti Kraiś-nga Kongun Tinjili Yi Kaiéle Molumba Mele Ung Te

⁶ [Timoti,] i niker mele [Kraiś-nga] anginipilima ‘Aku-siku teai.’ nikunu ung-bo tonjukunu mani sini kene, nu Kraiś Yesos-nga kongun tinjili yi kaiéle muluni. Oliu ung kaíma ‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliilimulu ungma kene, Kraiś-nga ung-puluma ung-bo tunjurumuluma kene, ui kepe yandupa kepe piliikunu liiku teku molluma [‘Nanga numanu miniselenga langima.’ nikunu] piliiku liikunu tiní kene nunga numanu minisele tondulu pupa pípili muluni. ⁷ [Juda-yambu] sundupa sili-pili mare-ni temani-kange-kísima tolemelema-ni Pulu Yili-nga ungele topa mania mundumba telemú temani-kange akuma liiku bulu sikunu, ‘Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú uluma mindi piliipu teambu.’ nikunu ulu akuma mindi mimi-siku piliiku kongnjuku teku mului. ⁸ Sika ‘kangiele tondulu pupili.’ nimbu ulu mare telemulu kene akili ulu kaiéle. Aku telemulu kene kangiele sika tondulu pulimáliinga sika oliu laye-sele liipa tapunjilimú. Akiliinga-pe Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú uluma mimi-sipu piliipu temulú ulu akili aima olandupa kaiéle. Aku temulú ulele-ni oliu liipa tapunjupa, ekupu ya ma-koleana molemulu mele kene penga mulú-koleana molomulú mele kene simbaliinga akili aima olandupa akiliinga Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú uluma mimi-siku piliiku teku mului.

⁹ I niker ung akili aima sika. Ung akili yambuma-ni numanu tale tepa naa pípili ‘Aima sika.’ niku tondulu munduku piliingí kene kapula. ¹⁰ Taki-taki kona molupa mindi puli Pulu Yili-ni yambuma pali Tepa Liipa Mindili Nolkumula Kupulanum-na Wendu Liilimú Yili yu-ni aima sika oliu ‘Yu sika.’ nimbu tondulu mundupu piliilimulu yambuma tepa liipa, mindili nolkumula kupulanum-na aima sika wendu liilimú. Aku telemáliinga piliipu kene, ‘Yu-ni oliu tepa liipa tepa konjumba.’ nimbu nokupu molupu kene oliu yunga kongunuma tondulu mundupu mindili sipu telemulu.

¹¹ Ung niker ima pali [andi kolea-auli Epesas Kraiś-nga yambuma pali] niku sikunu, enini teku mulungí mele mani siku ung-bo tonjukunu mului.

¹²Nu sika yi-kumunjupale mindi, akiliinga-pe ‘Yambuma-ni ‘Nu yi yuli mólu. Nu piliipa kungnjuli naa pili yili.’ niku piliiku nunga ungele liiku bulu singí kupulanum te naa lipili. Nunga ungele piliiku liangi.’ nikunu mului. ‘[Krais] sika.’ niku tondulu munduku piliilimili yambuma nu molupu tembu mele manda leku lombulku molku tingí mele kanangi.’ nikunu kene ung-kaíma ningí mele nu aku-siku nikunu, molku kaí tingí mele nu aku-siku telsiliiku andukunu, yambuma numanu munjingí mele nu aku-siku numanu monjukunu; [Krais-nga ungma kene yu-ni ‘yambumanga’ nimba tinjirim tenjilimú mele] ‘Aima sika.’ niku tondulu munduku piliiku mulungí mele aku-siku tekunu; ulu kaíma mendepulu tekunu, Pulu Yili-ni ‘ulu kake tílíma’ nimba kanolemú uluma tekunu, numanu kimbú sikunu kene; ulu akuma tekunu mului.

¹³Na ui naa wambu nu-ni Pulu Yili-nga bukna ung molemúma yambuma piliangi kambu tokunu, ung akumanga ung-puluma yambuma niku sikunu ung-bo tonjukunu, [Krais-nga yambuma teku mulungí mele] mani sikunu molani na wambu. ¹⁴Krais-nga yambu-talapeliinga tápu-yima-ni nu ambolkunu [“Pulu Yili-ni ‘Yunga kongunale teku konjani.’ nimba liipa tapunjupili.” niring kene] Pulu Yili-ni “Ung ili Timoti nikunu si-pui.” nimba yi tendu ung mare nimba sirim kene yi kanili piliipaliinga yandu nu nimba sirim kene Pulu Yili-ni ‘nu kongun ti.’ nimba tondulu sirim akili nu munduku naa kilui.

¹⁵Tondulu akili ambolku konjukunu kongunuma tondulu mundukunu ti. Kongun akuma ambolku gi siku teku konjukunu muluni mele yambuma-ni pali kanangi. ¹⁶Nu muluni mele kene, nu-ni yambuma ung-bo tonjukunu mani sini ungma kene, ulu akusele nokuku kunjui. Enimbu naa kolkunu tondulu mundukunu aku-siku tiní kene aku-siku tinélinga Pulu Yili-ni nu kepe nunga ungele piliingí yambuma kepe wasie tepa liipa, mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa yu-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na liipa monjumba.

**5:1–6:2 Ambu-Wayema Kene Tápu-Yima Kene Kongun-Kendemande
We Tinjili Yambuma Kene Timoti Yu Kene Enini Teku Mulungí
Mele Ung Mare Poll-ni Timoti Mani Sirim Ungma**

*5:1-2 Poll-ni Timoti-ndu “Yambuma Kanukunu Kene ‘Nanga Pulu Lelemú Yambu-Kandima Mele.’
Nikunu Kanui.” Nirim Ungele*

5 ¹[Ekupu Krais-nga yambu-talapena molemele yambuma-kene tiní mele niambu:]

Yi-anda te ung-mura naa si. [Tepa kis-simba kene kanukunu kene] ‘Yu nanga lapale.’ nikunu táka-niku mani si.

Nunga anginpili nokulkuná mele aku-sikunu yi-kumunjupuma nukui.

²Ambu-yuma ‘Nanga anupilima,’ nikunu,
ambu-kanguwama kene ambu-wenipuma kene ‘Nanga kimulupili.’
nikunu aku-sikuko nukui.

Akiliinga-pe ambu-kanguwama kene ambu-wenipuma kene
nukunindu ‘Na kene enini kene buni te wendu naa upili,’ nikunu aima
mimi-siku kanukunu nukui.

5:3-16 Poll-ni “Namelé-ni Ambu-Wayema Nukungíye?” Nirim Ung Te

³Ambu-wayema yambu mare-ni enini liiku naa tapunjungí kanuma
aima liiku tapunjukunu nukui. ⁴Akiliinga-pe ambu-waye te yunga
kangambulama mola yunga bamupilima mulúngi lem yambu kanuma-
ni ‘Pulu Yili-nga ungele piliipu teamili.’ niku kene ui kumbi-leku eninga
yambu pulu lelemúma nokuku, yambu kanuma enini kangambulama
muluring kene anupili-ni enini nukuringeliinga enini ekupu aku-siku
pundu toku ambu-waye kanuma liiku tapunjuku nokangi. Aku-siku
telemele uluma Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimáliinga aku-siku teangi.

⁵Ambu-waye te yu yambu te-ni nokumba yambu te naa molemáliinga
yu aima sika ambu-waye esipa molemú ambu akili ‘Pulu Yili-ni na
sika liipa tapunjupa nokumba.’ nimba piliipa kene, sumbululi tanguli
kepe Pulu Yili-kene popu topa ung nimba ‘Liiku tapunjui.’ nimba mawa
tepa molemú. [Ambu-waye kanu-sílima liiku tapunjukunu nukuni kene
kapula.] ⁶Ambu-waye te yu-yunu numanale-ni piliipa wapera topa uluma
telemú ambu kanili yu sika we molemú akiliinga-pe ambale yambu
kululiele mele molemú. ⁷Ambu-waye kanuma kene eninga yambuma
kene ‘Yambuma-ni kanuku kis piliingí uluma naa teangi.’ nikunu enini
aku-siku mani si. ⁸Yambu te-ni yunga anum lapasele kene kimulupili
anginipili méle te mólu tolemú mola buni te pelemú kene naa liipa
tapunjupa nokupa, yunga pulu lelemú yambu wema kene naa nukúmu
lem aku telemú yambale aku-sipa telemáliinga yu [‘Krais sika.’ nimba]
tondulu mundupa piliilimú mele mundupa kelepa liipa bulu sipa, aima
tepa kis-silimú. Krais-nga yambu naa molku ulsu molemele yambuma-ni
teku kis-silimele mele mandupa, yambu kanili-ni tepa kis-silimú mele
olandupa.

⁹‘Krais-nga yambu-talapena molemele ambu-wayemanga bima tamili.’
niku kene, ambu-waye mare, sika ambú leku, walsekale mindi yi
púlima mindi ‘ambu-wayema’ niku bi tangi. ¹⁰Ambu-waye kanuma enini
ui tiring mele piliangi. Ui eninga kangambulama langi siku nokuku
konjuku, yambu-poningma “Lkuna wai.” niku nokuku konjuku, Krais-nga
yambumanga kongun-kendemande tenjiku, buni pelemú yambuma liiku
tapunjuku, aku-siku ulu kaíma tondulu munduku teku muluring mele
niku singí piliingí ambu-wayemanga bima mindi tangi.

¹¹⁻¹² Akiliinga-pe ambu-waye ambu-kanguwama ‘Ambu-wayema.’ niku bi naa tai. Enini Krais numanu monjuku piliilimili mele yi te lupa numanu monjuku piliingí ulele-ni topa mania mundumba kene ui koela ambu-wayema molku kene “Krais-nga kongunale mendepulu tenjipu molomulú.” niku, niku panjiring mele munduku kilingí kene [Pulu Yili-ni] enini ‘Teku kis-siring,’ nimbá akiliinga eninga bima ambu-wayemanga bima kene tere leku naa tai. ¹³ Ulu te i-siku telemeleko: Enini ‘yambuma-kene we-ungma nimbu tapú-topu molamili,’ niku yambumanga lkumanga andukuliinga kongun naa tekú enambu kululi ulele mindi piliiku liiku telemele. Akili mendepolu mólu-ko. Yambuma-ni ulu te telemele mele naa kanuku yambumanga anju-anju we ninjiku temani toku silsiliiku anduku, yambu mare ulu tekú ung nilimelema ‘aima piliimulú!’ niku anduku walsiku piliiku kum leku molemele. Yambuma-ni ung kiyang niku nilimelema yambu kanuma-ni wa piliiku anju puku niku silimele. Aku-siku telemele mele oliu kanupu kis piliilimulu uluma enini anduku telemele.

¹⁴ Aku-siku telemeláliinga na-ni ambu-waye ambu-kanguwama tingí mele i-sipu niker: “Enini alsuku yi puku, kangambula meku, eninga yima kene kangambulama kene nokangi.” niker. Aku tingí kene oliunga ele-tu yambumanga te-ni enini tekú mulungí ulu te kanuku kene oliu Krais-nga yambumanga bulkundu ung kis te ninjingí kupulanum te naa lemba. ¹⁵ Mare ui muluring mele kórunga munduku kelku liiku bulu siku [kurumanga nuim] Seten lumbili pulimelé akiliinga [‘Wema aku-siku numanu topele toku naa teangi.’ niku ya niker mele teangi.]

¹⁶ Ambu te Krais ‘Sika’ nimba tondulu mundupa piliilimú ambu te yunga pulu lelemú ambu mare ambu-wayema molemelema ambu akili yu-ni enini liipa tapunjupa nukupili. Krais-nga yambu-talapele-ni ambu-waye kanuma nukungíndu buni te naa liangi. ‘Krais-nga yambu-talapele-ni ambu-waye sika esipama mindi nokangi. Wema nukungí kongunale-ni esipama nukungí kupulanumele pipi simba.’ niku aku-siku teangi.

5:17-20 ‘Krais-nga Yambuma-ni Eninga Tápu-Yima-ni Kongun Teku Konjulemelema Nokuku Konjai.’ Nirim Ung Te

¹⁷ Krais-nga yambu-talapele kene, talapeliinga mélema kene, aima nokuku konjulemele tápu-yima we-yambuma-ni olandupa kape niku méle olandupa kalungí kene kapula. Pulu Yili-nga ungele niku siku, yambuma mani silimele tápu-yima kepe aima sika aku-siku mele méle kalungí kene kapula. ¹⁸ Pulu Yili-nga bukna aku tingéliinga ung te nimba molemú akiliinga aku-siku teangi. Ung akili-ni nimba mele:

“ ‘Rais-wit monguma wendu pupili.’ niku
kung-kaoma-ni wit-unjima anduku kambiliingí kene
‘Enini wit mare naa nangi.’ niku

kerima pipi singí kene
 kapula naa tembaliinga pipi naa sai.
 [Kung-kaoma wit nungí tingí kene
 ‘Eninga kongun tekemelaliinga
 méle kaluli liingí méle wit kapula nokomele.’
 niku munduku kelai.]”

Ung-Manima 25:4

nimba aku-sipa ung te molemú.
 Ung te molemúko, akili-ni nimba mele:

“Kongun tenjilimele yambuma
 papu méle kalúlima liingí.”

nimba molemúko.

¹⁹Yambu te-ni nimba mele: “Tápu-yi te-ni i-sipa tepa kis-sim.” nimbá kene naa pilífi! Yambu tale mola yupuku-ni “Sika aku-sipa tímu. Oliu mongale-ni kanúmulu.” mola “Kumele-ni pilífmulu.” ningí kene mendepolu ‘Sika aku-sipa tímu.’ niku pilífi! ²⁰Tápu-yi mare-ni ulu-pulu-kis mare [sika] tíngi lem we-yambuma piliiku molangi enini mani sikunu ung-mura saní. ‘Enini mani sikunu ung-mura sini kene tápu-yi wema-ni piliiku kene mundu-mong teku ‘Oliu aku-sipu naa teamili.’ niangi.’ nikunu yambuma piliiku molangi enini mani sikunu ung-mura si.

5:21-25 ‘Timoti Yu-Yunu Kongun Telemúma Nokupa Kunjupili.’ Nirim Ung Te

²¹[Timoti,] na-ni nundu nimbú mele Pulu Yili kene Kraiss Yesos kene Pulu Yili-nga angkellama kene akuma-ni ‘Papu niku.’ niku molangi. Na-ni nundu tondulu mundupu nimbu mele: “Nu-ni “Ti.” niker mele aima aku-sikunu sumbi-siku ti.” niker. “Yambuma nokukunu ‘Teangi.’ niníndu enini-kene pali tilu-sikunu nukui. [Yambu mare numanu monjuni yambuma mola nunga pulu lelemú yambuma mendepulu táka-niku nokukunu, wema tondulu munduku nokukunu, naa ti].” niker.

²²Nu-ni yi te liikunu ‘Pulu Yili-nga tápu-yi te mulupili.’ nikunu yu kili-ni ambolkunu lkisikunu makó naa tui. Yima mimi-siku kanuku apurukunu kene makó tui. Makó tuni yi mare-ni penga ulu-pulu-kis tingí kene nu enini-kene bunima mingí akiliinga mimi-siku kanukunu tápu-yima makó tui. Ulu káma mendepulu teku, Pulu Yili-ni ‘ulu kake tílima.’ nimba kanolemú uluma teku, numanu liiku mundukunu mului.

²³[Akiliinga-pe ‘Sumbi-sipu molambu.’ nikunu] bo-no mendepulu nollu mele penga aku-sikunu naa ti. Nu kuru taki-taki topa nunga oluna kapula naa telemáliinga ‘Kuru pora nimba kangí tondulu pupili.’ nikunu no-waen kolte nui.)

²⁴[Tápu-yi mare-ni ulu-pulu-kis telemelema sumbi-sipa para lelemú akiliinga kot-na ui naa pangi kot piliilimú yili-ni ui teku kis-silimele mele sumbi-sipa piliilimú; yi mare-ni ulu-pulu-kis mo toku telemelema ui sumbi-sipa para naa lemba akiliinga-pe kot-na penga mokeringa lemba. ²⁵Aku-sipako, yambu mare-ni ulu káma telemelema sumbi-sipa

mokeringa lelemú; mare-ni telemelema mo topa pelemú, akiliinga-pe ulu akuma penga mo topa naa pemba. Penga akuma pali mokeringa lemba.

**6:1-2 Kongun We Tinjili Yambuma-ni Eninga Nukuli
Yambuma Liiku Ai Singí Mele Ung Te**

6 ¹ [Krais-nga yima molemele] yambu kendemande-kongun we tinjili yambuma-ni ‘Eninga kongun nukuli yambu akuma kaíma.’ niku eninga ungma piliiku liiku, liiku ai siku molangi. [‘Kongun nukuli yima kene ulsukundu molemele yambuma-ni tepu kis-simulú mele kanuku kene] Pulu Yili-nga bili kene, Krais-nga ungma Poll-kene yi mare kene enini mani siring ungma kene, ung-taka tonjuku naa niangi.’ niku aku-siku táka-niku kongun teku konjuku molangi.

6:2-11,17-19 Méle Ausili Lupa-Lupama Liiku Nosilimelemanga Ung Mare

6:2-11 Méle Ausili Lupa-Lupama Numanu Monjulemelaliinga Ung-Pulu Te

² Kendemande-yambuma eninga kongun nukuli yambuma Krais-nga yambuma molemele kene ‘Enini kene oliu kene anginipilima molemuláliinga eninga ungma piliipu naa liimulú kene ulu te mólu.’ niku eninga ungma liiku bulu siku kongun sumbi-siku naa tingí kene kis. Aku-siku aima naa teangi! ‘Kongun nukuli yambuma oliunga anginipilima. Eninga ungma piliipu liipu kongun tepu konjumulú kene enini molku kunjingi.’ niku eninga kongun ningíma olandupa teku konjangi. Krais-nga yambu naa molemele nukuli yambumanga ungma piliiku liiku kongun we telemele mele naa teku, olandupa teku konjangi.

[Timoti] nu mani siker i-sipa mele ‘Yambuma aima aku-siku teangi.’ nikunu tondulu munduku mani si.

³ Oliunga Auli Yesos Krais-nga ung akili ung-sikama mendepolu pelemú, gólu tuli ung te naa pelemú; akili Pulu Yili-ni oliu ‘I-siku i-siku teku molku konjangi.’ nimba mani silimú ungele kene, ung kanuma yi te-ni mundupa kelepa ung te-lupa gólu topa mani simu lem ⁴yu kara pupa yu-yunu piliilimú mele ungma mindi ‘Ung kaí sikama.’ nimba ung kanuma mindi numanu monjupa ‘Na piliipa kungnjuli pelemú yili moliu.’ nimba piliilimú akiliinga-pe yu numanu naa pelemú, ung tilu kepe mimi-sipa naa piliilimú. ‘Numanu sambu.’ nimba yu ungmana pulele yambuma-kene kir-kiri liipa tombulupa nilimú. Aku-sipa telemú uluma-ni i-sipa uluma ‘Yambuma teangi.’ nilimú:

Yambu mare-ni anju-yandu bi olandupa molemú yambuma kanuku
kene enini-kene numanu kis panjiku,
yambuma-kene ung-muranale teku,
yambumanga ung-bulkundu ninjiku,
yambu te-ni ung te nilimú kene mola ulu te telemú kene numanu
pulele liiku munduku,

⁵taki-taki numanu sumbi-sipa naa pelemú yambuma-kene ung-muranale telemele.

Aku-siku telemele yima ung-sikama numanuna naa pelemú. Eninga numanale-ni piliiku kene, ‘Pulu Yili-nga kongun tenjimulú kene méle kaí lupa-lupama liipu kamakoma molomulú,’ niku piliilimili.

⁶Sika Pulu Yili-nga kongun tenjimba yambale aku-sipa tembaliinga méle kaí pulele liimba, akiliinga-pe akili i-sipa mele: Pulu Yili-nga kongun tinjili yambu te-ni numanale-ni piliipa kene ‘Na-ni Pulu Yili-nga ungele piliipu tepu moliiu. Méle nosukuruma manda tekem.’ nimba piliipa numanu waengu nipili mulúm lem yu aku-sipa molemáliinga yu méle kaí lupa-lupama nosilimú mele telemáliinga yu molupa konjulimú. ⁷Oliu miring kene méle te naa membu we urumulu kanili. Alsupu kolumulú kene méle te naa membu we pumulúko. ⁸Mulumbale kepe langi kepe manda tímu lem numanu sipu numanu waengu nipili molamili. ⁹Yambu te-ni ‘Na méle kaí lupa-lupama nosupu yambu kamakale molambu.’ nimba piliipa kene méle kanu-sílima liimba telemáliinga [kurumanga nuim Seten-ni] yu kundi tolemú kene mélema liimbandu tepa kis-silimú. Yi kanili-ni aku-sipa nimba piliilimú kanili yunga numanuna milu mele lelemú. Méle kaí lupa-lupama numanu liipa mundupa kene yu kelep topa molupa kis-simba kupulanum kísina kamu pulimú. ¹⁰Ku-moni numanu munjuli ulu akili ulu-pulu-kis lupa-lupa pulele wendu olemáliinga pulele. Yambu mare-ni ‘Ku-moni liambuka!’ niku numanu aima olandupa liiku munduku kene ung sikale tondulu munduku piliilimilále munduku kelku kene numanuna piliiku kis piliiku numanuna sukundu mindili pulele noku molemele.

6:11-16 Poll-ni Timoti Yu-Yunu Tepa Molumba Mele Mani Sirim Ung Te

¹¹Akiliinga-pe [Timoti] nu Pulu Yili-nga yili akiliinga ulu-pulu-kísima munduku kelkunu kowa pukunu kene [ulu kaí i-silima mindi numanu liiku mundukunu teku molani:]

Ulu sumbi-nílima kene,

Pulu Yili-nga kongunale kene,

tondulu munduku piliili ulele kene,

yambuma numanu munjuli ulele kene,

ulu-kaíma tinindu tondulu munduku ambolku munduku naa kilili ulele kene,

yambu te-ni nu tepa kis-simba kene pundu naa tokunu, táka-nikunu mululi ulele kene,

‘Aku-sipa uluma mindi tepu molambu.’ nikunu numanu liiku munduku mului.

¹²Yambu te méle kaluliele liimbandu yambuma-kene wasie kir-kiri liiku lkisilimili kene aima tondulu mundupa lkisipa enembu naa kolupa

mundupa naa kekelemú mele [Timoti] nu Krais-nga yili “Sika” nikunu tondulu munduku piliillu yili molláliinga aima aku-sikunu ‘Méle kaluliele liambu,’ nikunu kir-kiri aima liikunu tondulu munduku lkisui!

Nu ‘kona molupa konjupa mindi puli ulu-pulele aima liipu ambolambu!’ nikunu tondulu munduku lkisikunu enembu naa kolkunu munduku naa kelkunu mului. ‘Kona molupa konjupa mindi puli ulu-pulu’ niker kanili yambu pulele piliiku molangi nu-ni ‘Sika’ nikunu tondulu munduku piliirinu mele nikunu para sirinu kene Pulu Yili-ni ‘Kona molupa konjupa mindi puli ulu-pulele simbu liani.’ nimba nu ui walsurum kanilindu niker.

¹³ Pulu Yili-ni mélema pali ‘Kona pupili.’ nilimú yili kene, Yesos Krais Pondias-Paillet-nga kumbi-kerina [Yesos Krais] yunga ung-pulu sikale mundu-mong naa tepa sumbi-sipa nimba para sirim yili kene, Pulu Yi kanili kene Yesos Krais kanili kene piliikulu kanuku molangli kongun ili nu aima tiní mele nimbu sipu kene nimbu mele: ¹⁴ [‘Nu Pulu Yili-nga kongun tenjani.’ nimbu nu makó turumulu mele piliikunu] Pulu Yili-nga ungele nokuku konjukunu mului! ‘Ung akili yambuma-ni kanuku kis naa piliangi. Na-ni ulu te tembu kene kanuku kis naa-ko piliangi.’ nikunu kalaru mululi uluma kene ulu-kísima kene naa tekunu Pulu Yili-nga kongunale mindi teku konjukunu mului. Oliunga Auli Yesos Krais mokeringa yandu ombáliinga nu aku-sikunu mele munduku naa kelkunu tekunu mindi mului.

6:15-16 Poll-ni Pulu Yili Kape Nirim Ung Te

¹⁵ Yu yandu ombá enale Pulu Yili-ni ui makó turum ena akiliinga “Pui.” nimbá kene mokeringa yandu ombá.

Aku-sipa piliipa temba Pulu Yili yu
molupa kunjuli ulu-pulele pelemú yili,
oliu nokolemele yambumanga tonduluma mandupa,
yu-ni oliu nokulemú tondulale olandupa,
yi nuim kingimanga pali
yu yi nuim king auli olandupale,
yambu-aulimanga yu yi-auli olandupale.

¹⁶ Kululi ulu-puleliinga yu mindi manda naa kolumba,
taki-taki molupa mindi pulimú pumba.
Yu molemúna talang auli-tepa pulimáliinga
oliu akuna kapula sukundu naa pumulú.
Ui yambu te-ni yu naa kanurum.
Ekupu yambu te-ni yu manda naa-ko kanomba.
Pulu Yi kanili yunga bili olandupa molemále kene
yunga tondulale kene taki-taki pepa mindi pupili.
Aku-sipa tipili.

**6:17-19 Poll-ni Yambu Kamakomandu “Pulu Yili Minda
Tondulu Munduku Piliiku, We-Yambuma Ku-Moni Siku Liiku
Tapunjangi.” Nirim Ung Te (6:2-11 kene wasie)**

¹⁷Ya mana méle pulele nosulimele yambu-kamakomandu “Teai!” nikunu i-siku mele mani sani: “Méle akuma kis lemba akiliinga kara naa puku, ‘Méle pulele nosilimulaliinga kapula molomulú,’ naa nai. ‘Oliu numanu sipu molamili.’ nimba méle kaí pulele silimú simba Pulu Yili [‘Sika oliu nokupa konjumba.’] niku tondulu munduku piliiku nokuku molai.” ni.
¹⁸Yambu-kamako kanumandu “Teai!” nikunu i-siku mele mani sani: “Yambuma liiku tapunjuku, enini-kene ulu kaí pulele teku, ku-moni kepe méle nosulimele mélema numanu liiku munduku naa molku, mare yambu méle mólu tombama wewu-siku moke teku sai.” ni. ¹⁹“Aku tingí kene enini penga kapula mulungí ulelenga méle tondulu pulele nusingí kanu-kene aima molku kunjingí ulu-pulu sikale liiku ambulungí.” nikunu aku-siku eninindu ni.

**6:20-21 Timoti-ni Kongun Temba Mele Yu-Yunu
Mimi-Sipa Nukupili Nirim Ung Te**

²⁰Kang Timoti, Pulu Yili-ni nu kongun sirimele mimi-siku nokukunu mului. Ma-kolealiinga ung wema, Pulu Yili-ni piliipa kis piliilimú ungma kene, gólu tuli ungma-ni Pulu Yili-nga ungele topa mania mundumba telemú ungma kene, naa piliikunu, liikunu bulu si. Ung akumandu gólu toku “Eninga piliipa kungnjuli pelemúma-ni nimbu sikemulu.” nilimele kanili. ²¹Ung kanuma yambu mare-ni ‘Ung-sikama.’ niku tondulu munduku piliiringeliinga Pulu Yili-nga ung-sikama ui tondulu munduku piliiring mele munduku kelku kupulanum lu liringeliinga [nu ung kanuma liiku bulu sikunu naa pilíí.]

[Pulu Yili-ni] eni pali we kondu kolupa mulupili molangi.

[Aku manda niker.]